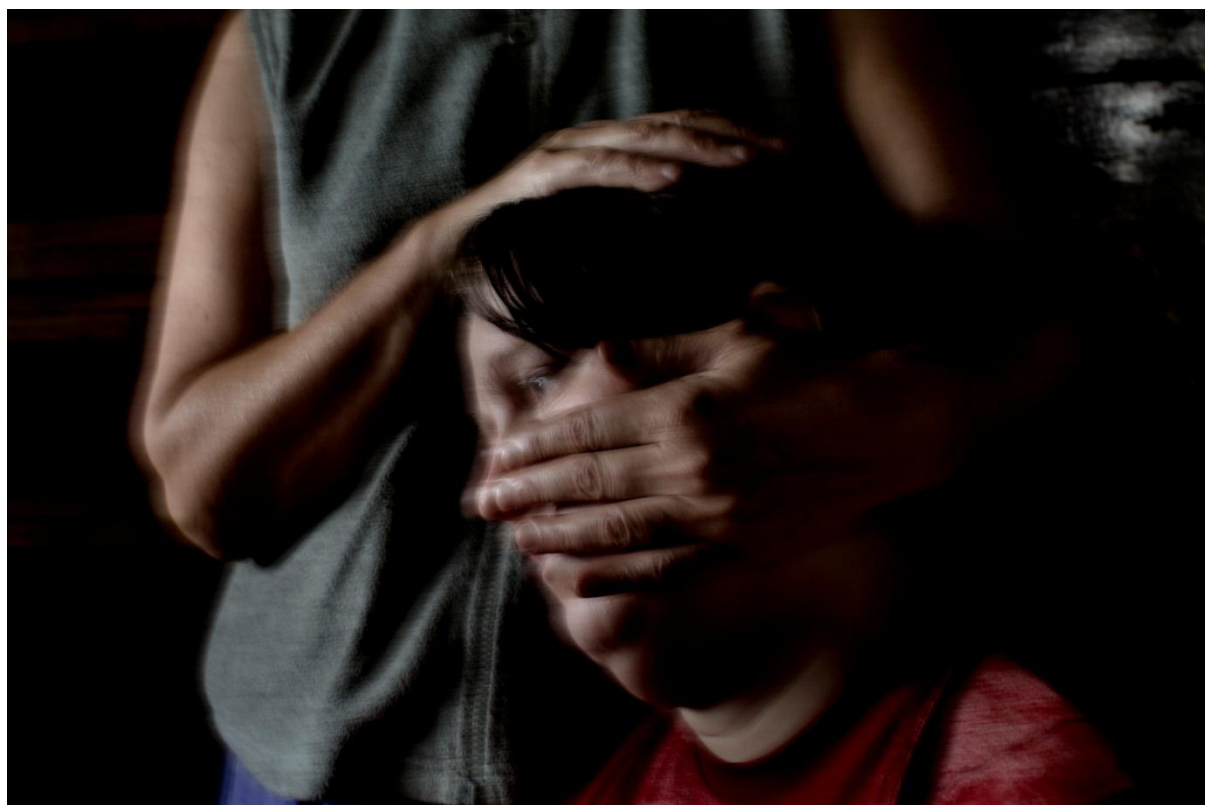

Metoderapport til SKUP-prisen 2012:

MAFIAENS OFRE

Journalister Gunnar Thorenfeldt og Tomm W. Christiansen

Innholdsfortegnelse:

1. Navn på journalistene
2. Tittel på arbeidet
3. Fullstendig liste over samlet publisering med tittel, dato og medium
4. Redaksjon og redaksjonsadresse
5. Journalistens adresse og telefonnummer
6. Redegjørelse for arbeidet
 - a) Når og hvordan kom arbeidet i gang, hva var ideen som startet det hele?
 - b) Hva var den sentrale problemstilling ved starten av prosjektet?
 - c) Redegjør kort for hva som er genuint nytt i saken?
 - d) Kort beskrivelse av organiseringen av arbeidet, metodebruk, kildebruk, problem underveis mv.
1. Metoder
 - 1.1. Dokument og arkivanalyse
 - 1.2. Bruk av tolker og kulturell kompetanse som metode i kriminaljournalistikken
 - 1.3. Etikk som metode
 - 1.4. Modning som metode
 - 1.5. Metoder for personsøk
 - 1.6. Introduksjonsbrev
 - 1.7. Døråpnere til litauisk politi og hjelpeapparat
2. Kildekritikk og etiske utfordringer
 - 2.1. Etisk metode i en ny medievirkelighet
7. Spesielle erfaringer/Konsekvenser

1. Navn på journalistene:

Gunnar Thorenfeldt

Tomm W. Christiansen

2. Tittel på arbeidet: «Mafiaens ofre»

3. Liste over samlet publisering:

- 16. juli 2012: Sjokkrapport om mafia (førsteside)
- 16. juli 2012: DREPT – Litauiske kriminelle fikk 80 000 for å mishandle sønnen på Nesodden.
- 16. juli 2012: «En av de største truslene mot Norge»
- 17. juli 2012: Sendt til Norge for å stjele
- 23. juli 2012: Sjokktall om litauiske kriminelle: 2000 opererer i Norge, Sverige og Danmark
- 23. juli 2012: - Regjeringen har sovet i timen
- 24. juli 2012: - Send dem hit!
- 26. juli 2012: Drapene som ryster Norge (førsteside)
- 26. juli 2012: Tortur og drap
- 26. juli 2012: - Jeg brukte bare nevene
- 28. juli 2012: Her lager de dødsdopet
- 28. juli 2012: Kripes-sjef: - Vi må lære oss å leve med trusselen
- 31. juli 2012: - Finanskrisen har fått fram dyret i oss
- 3. august 2012: Trafficking-ofre vender hjem fra Norge: * Trues * Plages * Bankes
- 11. september 2012: «Eva» var sex-slave for norske menn (førsteside)
- 11. september 2012: Eva var sexslave i Oslo.
- 11. september 2012: - «Eva»s historie er bare toppen av isfjellet
- 11. september 2012: - Føler meg flau på vegne av norske menn
- 12. september 2012: Maria skulle selges som sex-slave
- 13. september 2012: Slik kontrollerer mafiaen sexmarkedet
- 14. september 2012: - Det er motbydelig og brutalt
- 17. september 2012: Slik plyndres Norge av mafiabandene
- 23. september 2012: Møter drapssiktede på gata
- 26. september 2012: Tvillingslavene
- 26. september 2012: - Eksplosiv økning av slave-saker
- 27. september 2012: - Flere og flere lever som slaver
- 5. oktober 2012: Selger barn til tyvebander
- 7. oktober 2012: Slik jobber narkomafiaen
- 5. desember 2012: Norges nye underklasse
- 5. desember 2012: - Hva kjøper du? Et ligg til egen nytelse eller voldtar du en tvangsprostituert?
- 6. desember 2012: Slik lever Oslos underklasse

- 10. desember 2012: Mafiaens ukjente ofre (førsteside)
- 10. desember 2012: Marerittet
- 10. desember 2012: - Smuglere omkommer med narko i magen
- 13. desember 2012: Oslo 2012: Her holdes barn som slaver
- 13. desember 2012: - Her har regjeringen sviktet barna
- 13. desember 2012: Barneombudet slakter systemet som skal ta vare på asylbarna
- 13. desember 2012: Justisdepartementet vil granske slave-sakene
- 14. desember 2012: 237 barn forsvunnet
- 15. desember 2012: Rystet etter slaveavsløringer
- 19. desember 2012: - Utnyttelse av unger helt forferdelig. De enslige mindreårige er ekstra sårbare
- 21. desember 2012: Vil ha nytt kompetansesenter for menneskehandel med barn
- 23. desember 2012: - Lever under trusler og vold

Der nettversjon og papirversjon er identisk, er bare papirversjon nevnt.

4. Redaksjon og redaksjonsadresse:

Nyhetsavdelingen i Dagbladet

Dagbladet
PB 1184 Sentrum
0107 Oslo

5. Kontaktperson:

Gunnar Thorenfeldt
Mobiltelefon: 950 44 570
gth@dagbladet.no

6. Redegjørelse for arbeidet

På hemmelig adresse i Litauen gjenopplever 25-årige Eva marerittet fra tida i Oslo. «For meg framsto Norge som et land hvor kriminelle kunne gjøre hva de ville», sier Eva til Dagbladet. Hun ble lurt til Norge, voldtatt og tvunget til å selge sex til norske menn på gata i Oslo. Like ved patruljerte norsk politi. Etter lang tid og mange lidelser klarte hun å rømme fra Norge og fornedrelsen.

Eva er ett av flere ofre Dagbladets lesere møtte gjennom artikkelserien om mafiaens ofre.

I løpet av to reportasjeturer til Litauen kjørte Dagbladet over 300 mil på humpete veier. Vi besøkte nærmere 30 byer og landsbyer for å spore opp utslåtte og vettskremte mennesker, som er en del av den litauiske krimbølgen i Norge, enten som ofre eller kriminelle.

I serien ga vi stemmer til disse personene. Vi avdekket også omfanget av den grenseløse kriminaliteten, og hvordan den har endret Norge på få år.

a) Når og hvordan kom arbeidet i gang, hva var ideen som startet det hele?

I april 2012 fikk jeg en e-post fra en kilde, som ville at vi skulle lese en drapsdom. Saken, som var så grov at den hadde sjokkert statsadvokatembetet og politiet, hadde ifølge personen mye mer ved seg enn det som innledningsvis var kommet fram i media.

Drapssaken i Nordre Frogn i Follo blir fortsatt regnet som den mest brutale i det litauiske miljøet i Norge. Flere ofre ble utsatt for grov tortur; én litauer ble slått med balltre, bundet på føttene med en ledning og kneblet med et håndkle presset inn i munnen - før han fikk en finger kuttet av og armen nesten skåret av. Mishandlingen sluttet først da et av de andre ofrene, Sarunas Gucaitis (21), ble slått ned med balltre og drept.

Jeg begynte å se nærmere på saken, og flere kontakter i politiet beskrev den som et vannskille. Den avdekket hvordan tung organisert kriminalitet med røtter i den gamle østblokken hadde etablert seg i Norge. Likevel var saken lite omtalt, nesten fire år etter at drapet fant sted.

«Hovedpoenget her er å lage en sak om “Norges farligste mafia”», skrev jeg i en e-post til avdelingslederen på Nyhet 7. mai. 2012, og pekte på at politikilder beskrev den litauiske mafiaen «som den klart farligste og mest voldelige i Norge».

Dette startet en god diskusjon i redaksjonen. Var det mulig å grave dypere i denne og lignende saker? Er det virkelig en litauisk krimbølge i Norge; i så fall, hvor stor og hvor farlig er den? Er det mulig å komme i kontakt med ofre og gjerningspersoner? Kan vi lære noe om

den nye kriminaliteten og dens effekt på det norske samfunnet ved å gi stemme til ofre og forbrytere?

b) Hva var den sentrale problemstillingen ved starten av prosjektet?

Det ble påstått overfor oss - av folk i det kriminelle miljøet og politiet - at litauiske kriminelle var mye farligere og langt bedre etablert i Norge enn det norske samfunnet hadde tatt inn over seg. En mulig årsaksforklaring kunne være at mesteparten av den grove voldskriminaliteten ble begått av utlendinger mot utlendinger, og dermed «ikke interesserte nordmenn». En annen forklaring er trolig at det er vanskelig å få ofre og kriminelle i tale når man verken kjenner språket eller har kilder i miljøet.

En politikontakt fortalte meg at kriminelle litauere nå ble regnet som «en av de største truslene mot Norges sikkerhet».

Samtidig ga de første kildesamtalene urovekkende informasjon om at disse kriminelle miljøene i stor grad utnytter barn, personer med psykisk nedsatte evner, og andre sårbare grupper. Denne innsikten gjorde at seriens fokus på ofrene ble større enn opprinnelig tenkt.

Her er noen sentrale spørsmål vi ønsket svar på ved prosjektets oppstart:

- * Hvorfor vokser litauisk mafia i Norge, hva er «suksesskriteriene»?
- * Hvordan blir barn og andre sårbare grupper misbrukt av disse miljøene?
- * Hvordan preger den litauiske kriminaliteten Norge?
- * Stemmer det at litauiske kriminelle er en av de største truslene mot Norges sikkerhet?
- * Hvor stort er omfanget av den litauiske kriminaliteten i Norge?
- * Hvordan skal vi klare å komme i kontakt med ofre og forbrytere?

c) Redegjør kort for hva som er genuint nytt i saken (Sett mot evt. tidligere offentligjort informasjon)?

* For første gang ble det dokumentert at ofre for menneskehandel i Norge blir rekruttert blant mennesker med psykiske og fysiske funksjonshemninger. Blant annet dokumenterte Dagbladet hvordan en litauisk jente hadde blitt rekruttert fra en spesialskole i Litauen, og hvordan en blind jente hadde blitt misbrukt som prostituert i Oslo.

* For første gang ble det dokumentert at barn blir brukt som slaver i private hjem i Norge.

* For første gang ble det kjent at barn blir solgt til kriminelle og deretter sendt til Norge og misbrukt her.

- * Vi dokumenterte hvordan menneskehandels ofre blir utsatt for trusler og vold når de kommer tilbake til Litauen, etter at de har vitnet i norske rettsaker.
- * Dagbladet avdekket hvordan unge litauere blir rekruttert og lurt til Norge for å utføre kriminalitet.
- * For første gang ble det dokumentert hvordan norske myndigheter regner den litauiske krimbølgen som en av de største truslene mot Norges sikkerhet. Vårt kildemateriale viste at nordisk politi regner med at over 2000 litauiske kriminelle opererer i de nordiske landene, og at litauere er overrepresenterte på den norske drapsstatistikken.
- * Flere ofre for menneskehandel sto fram for første gang. Blant disse finner vi Eva som ble lurt til Norge, der hun ble mishandlet og voldtatt før hun ble tvunget til å jobbe som prostituert i Oslo. Blant mafiaofrene Dagbladet fikk til å stå fram, var enka til en narkotikasmugler som tok sitt eget liv i et norsk fengsel, en litauisk jente som ble voldtatt før hun ble forsøkt sendt ut av Litauen av menneskehandlere, og tvillingbrødre som ble utnyttet som slaver i Storbritannia.
- * For første gang sto moren til mafiadrapsofferet Sarunas Gucaitis fram, og for første gang kunne Dagbladet fortelle livshistorien til Sarunas.
- * Gjennom kilder i Litauen og Norge fikk Dagbladet tak i bildedokumentasjon som for første gang viste hvordan metamfetamin, amfetamin og hasj blir produsert for det norske markedet i Litauen. Dagbladet avslørte også hvordan den litauiske mafiaen erobrer stadig større deler av narkotikamarkedet i Norge.
- * Dagbladet avslørte hvordan den litauiske mafiaen i stadig større grad har tatt kontrollen over sexmarkedet i Norge.

d) Kort beskrivelse av organisering av arbeidet, metodebruk, kildebruk, problemer underveis mv. Redegjør spesielt for kildebruk og kildekritikk.

Mesteparten av arbeidet ble utført av undertegnede i tett samarbeid med fotograf Tomm W. Christiansen og avdelingsleder nyhet. I tillegg bidro journalistene Eirik Hattrem, Harald S. Klungtveit, Øystein Andersen, Lars Thorvaldsen, Arnhild Aas Kristiansen og Hilda Nyfløt til å lage oppfølgingssaker og bistå i ferdigstilling av artiklene.

1. Metoder

Det viste seg tidlig i researchfasen at litauere vi kontaktet ikke behersket selv overfladisk engelsk. Samtidig var det klart at Litauen var et utfordrende land å lete etter mennesker i. Vi

erfarte også at personer vi fikk tak i var livredde for å snakke med oss. De fryktet represalier fra kriminelle miljøer eller fokus fra politiet etter publisering.

Samtidig var det åpenbart at om vi skulle lykkes med prosjektets målsettinger ville vi trenge en tilgang og kontakt langt utover det vanlige med personer i disse miljøene. Vi hadde rett og slett store utfordringer foran oss.

Vi trengte flere verktøy enn de gode og velbrukte fra den oppsøkende kriminaljournalistikken. For oss ble det en metodemessig forløsning da vi forsto at vi også måtte bruke kulturforståelse som metode. Vi satte oss på skolebenken. Det innebar at vi over tid knyttet til oss tolker og personer med inngående kjennskap til det litauiske samfunnet. Det ble en svært lærerik erfaring – og avgjørende for prosjektet; i alt fra å finne fram til adresseløse mennesker bosatt i småstuer på den litauiske landsbygda og til å forstå hva som ville avgjøre om personer ville åpne seg for oss eller ikke.

1.1. Dokument og arkivanalyse

For å få oversikt over litauiske kriminelle i Norge måtte vi kartlegge rettssaker og kjennelser med involverte fra Litauen. Da jeg tok kontakt med Domstolsadministrasjonen og Justisdepartementet, ble det fort klart at det var en utfordring å få ut dommer basert på nasjonalitet. Jeg var avhengig av å få ut navnene først.

Annen statistikk viste de dømtes nasjonalitet, men inneholdt ikke navnene. For eksempel opplyste Kriminalomsorgen at de hadde statistikk «som fordeler innsatte etter statsborgerskap og hvilken lovbruddskategori de er dømt/varetektsfengslet for». Men å bruke den statistikken til å få oversikt over navnene var ikke mulig.

Så hvordan skulle vi få ut navnene? Jeg kontaktet kilder i politiet og advokater som hadde jobbet med østeuropeiske kriminelle. I tillegg søkte jeg i dommene etter pårørende, vitner og andre kilder som kunne være interessante. Også miljøene jeg kjente fra mitt arbeid med sosial dumping var interessante, og jeg hadde flere møter med litauiske kilder.

Etter flere ukers arbeid satt jeg endelig igjen med en liste på rundt hundre navn over kriminelle og ofre. Vi hadde endelig nok informasjon til at det gikk å hente ut dommene. Forbrytelsene var i alle kategorier, fra drap og ran til mindre alvorlig kriminalitet.

I flere av dommene var bare fornavnet på offeret nevnt, og jeg måtte flere ganger ringe bistandsadvokatene for å få ut hele navnet. Ingen av advokatene hadde, eller ønsket å oppgi telefonnummer eller kontaktadresse på verken forbryterne eller de pårørende og ofre. I flere av dommene var ikke bistandsadvokatene oppgitt, og jeg måtte da ringe retten for å få utlevert navnene.

1.2. Bruk av tolker og kulturell kompetanse som metode i kriminaljournalistikken

I arbeidet med å få innpass i de lukkede litauiske miljøene brukte vi to hovedstrategier.

*** Språklig kompetanse var nøkkelen for å oppnå tillit.**

*** Vi hadde flere kulturelle koder å knekke. Vi benyttet ressurspersoner som kjenner det litauiske samfunnet inngående. Her var vi i kontakt med flere frivillige organisasjoner, litauere bosatt i Norge, sosialarbeidere og politifolk i Norge og Litauen.**

Slik håpet vi å overkomme en åpenbar og stor utfordring i arbeidet med grenseløs kriminalitet; kommunikasjonen med personer som kommer fra andre kulturer og som snakker et annet språk.

I løpet av arbeidet med artiklene brukte Dagbladet over 40 000 kroner på tolketjenester. Tolv forskjellige tolker ble brukt. I tillegg snakker undertegnede flytende russisk, noe som skulle vise seg å være nyttig siden mange i Litauen snakker russisk.

Til tross for at flere og flere snakker litt engelsk, er min erfaring at kilder ofte har lettere for å åpne seg når de får mulighet til å snakke på sitt eget morsmål.

Jeg tok tidlig kontakt med personer med inngående kjennskap til Litauen og det litauiske miljøet i Norge. Dette var personer jeg hadde blitt kjent med under arbeid med sosial dumping. Flere av kriminalsakene jeg så nærmere på hadde skjedd innenfor miljøer jeg som journalist kjente fra tidligere. Jeg hadde flere møter med gode kilder for å få tips om saker og navn.

Jeg brukte også mye tid på å få oversikt over hvilke organisasjoner som jobbet spesielt med menneskehandel og kriminalitet fra Øst-Europa. Jeg utarbeidet en oversikt over hvilke konferanser som hadde blitt arrangert de siste årene med menneskehandel og østeuropeisk kriminalitet som tema. Deretter ba jeg om deltakerlistene, og fikk dermed en navneliste over de organisasjonene som jobbet med temaet både i Norge, Litauen og andre østeuropeiske land.

Flere overnasjonale organisasjoner jobber med menneskehandel, og mange av de beste tipsene til Dagbladet kom fra politi og sosialarbeidere fra andre land enn Norge og Litauen. Både Sverige og Danmark har hatt flere saker som har hatt tilknytning til Norge, og som regel er kriminaliteten grenseløs.

Hjelpeorganisasjonene var skeptiske til oss i starten, og vi måtte bruke mye tid på å forsikre om at vi hadde hederlige hensikter. Språklig og kulturell kompetanse ble også her sentralt. Et viktig argument ble også at vi kunne tilby kildene å få lese gjennom saken på engelsk eller sitt eget språk, og at vi dermed ga ofrene en reell mulighet til kontroll.

1.3. Etikk som metode

Både med tanke på Vær Varsom-plakaten punkt 3.9 og 3.3 er det helt avgjørende at kildene forstår premissene for intervjuet, hva som blir sagt og hvordan tekst og bilder er planlagt publisert.

Å verne om allerede utsatte grupper og individer har vært viktig for oss gjennom hele arbeidet. Å være sikker på at folk er klar over forutsetninger og mulige konsekvenser av å medvirke var derfor et grunnleggende, etisk premiss for arbeidet. Denne tilnærmingen fungerte også som en overraskende god metode for å få personer til å våge å la seg intervjuet i Dagbladet. Framgangsmåten innga en tillit som i mange tilfeller ble tunga på vektskåla.

1.4. Modning som metode

Vi jobbet inn mot sårbare kilder, og innså at det var viktig å gi dem den tida som de trengte for å ta de rette avgjørelsene. Man kan ikke risikere at tidspress og nyhetssjag fører til at sårbare mennesker tar gale avgjørelser. En av de metodene jeg, som reporter, og avdelingsleder nyhet har lagt vekt på å benytte i disse sakene er det vi kaller for «modning».

Som pressefolk snakker vi ikke så ofte om de sakene som ikke ble publisert. Fotograf Tomm W. Christiansen og jeg møtte en rekke ofre som framsto som så sårbare at det ikke ville vært riktig å eksponere dem i media på det tidspunktet. Men som jeg har lært gjennom mange år, så betyr ikke dette at man slipper saken. Man sparer bildene og notatene til neste gang. Når man møter personen på nytt kan premissene ha endret seg.

Et godt eksempel på dette er en enke etter en litauisk narkotikasmugler. Arbeidet med saken begynte da jeg fikk tak i en tiltalebeslutning fra 6. juli 2012 hvor det kom fram at to personer var arrestert, tiltalt for å ha smuglet 6,4 kilo metamfetamin og cirka 64000 tabletter 18. januar 2012.

Ifølge tiltalen fikk en litauer deler av narkotikaen av de to mennene på Lier jernbanestasjon klokka 22.15 samme dag. Likevel var ikke ektemannen nevnt i tiltalebeslutningen. Politiet kunne opplyse om at litaueren hadde begått selvdrap i cella bare en måned etter at han ble arrestert – dagen før han skulle møte sin kone som hadde reist fra Litauen til Norge. Vi interesserte oss for historien, den kunne være et godt eksempel på de menneskelige omkostningene ved narkotikasmuglingen. Jeg var også lei av å bare skrive om tall og statistikk når det gjaldt narkotikasmugling. Jeg ønsket å vise «*de menneskelige ansiktene*» bak den økende narkotikatrafikken fra Baltikum til Norge.

Først fikk jeg tak i bistandsadvokaten til den avdøde litaueren. Han fortalte at han hadde hatt kontakt med enka, men at han ikke ønsket å oppgi navnet eller adressen til kvinnen. Men hvis jeg ønsket det så kunne jeg sende ham en e-post, som han kunne videresende til kvinnen.

18. august sendte jeg en e-post til kvinnen via ektemannens bistandsadvokat. 24. august fikk jeg svar om at hun ønsket å møte meg. Uka etter møtte Tømm og jeg henne i leiligheten hennes i Kaunas i Litauen. Kvinnen var strekt preget av ektemannens selvdrap. Vi tok både anonymiserte og ikke-anonymiserte bilder av henne. Vi fikk også en rekke private bilder av henne og den nå avdøde ektemannen.

I Vær Varsom-plakaten punkt 4.9. står det «*vær varsom ved omtale av selvmord og selvmordsforsøk*».

Kvinnen var åpenbart i sorg, men etter å ha snakket med henne på russisk i over to timer var jeg sikker på at hun hadde en viktig historie å fortelle. Hun ønsket å vise at mannen ikke bare var en kriminell, men et menneske, og at også «gode mennesker» kan ta feil valg.

Men det var flere utfordringer, blant annet fortalte hun at sønnen på syv år ikke kjente til at faren hadde begått selvdrap. For å være sikker på at hun forsto hva hun var med på, og at hun også fikk tid til å tenke over saken, lot vi saken «*modne*». Hun klarte ikke å bestemme seg om det var i orden med publisering.

24. september sendte jeg henne en ny e-post: «*I am sorry this has taken some time (...) I still promise to show you the article before it's published. You can also decide if you want to be anonymous or not (...) I still believe that this is an important story to tell – to show that also a good person can get in to problems – to show that he was a human and not only a criminal*».

28. september sendte hun en lang e-post tilbake, hvor hun beskrev familiens vanskelig situasjon etter at mannen hadde begått selvdrap. I tillegg beskrev hun mannens liv over flere sider. Likevel var det vanskelig for meg å vurdere familiens psykiske tilstand, e-posten var preget av dyp sorg og fortvilelse. Dette har blitt problematisert tidligere, men det er viktig å huske det som står i Vær Varsom-plakaten om mennesker i sorg under punkt 3.9: «Husk at mennesker i sjokk eller sorg er mer sårbare enn andre».

Jeg snakket med kvinnen flere ganger på telefon. I begynnelsen av desember kom hun til Oslo. Jeg møtte henne på en café i Oslo. Dagen etter inviterte jeg henne over til Dagbladet, hvor jeg lot en tolk lese opp hele artikkelen for henne. Kvinnen var selvfølgelig fortsatt i sorg, men etter å ha møttes en rekke ganger, snakket en rekke ganger på telefon og utvekslet e-poster var hun for første gang sikker på at hun virkelig ønsket publisering. Saken ble førstesideoppslag.

1.5. Metoder for personsøk

Før vi reiste til Litauen for å finne kriminelle og ofre, kontaktet vi en litauisk tolk som også snakker norsk. Jeg sendte henne en liste med rundt 20 navn som kunne være spesielt interessante å snakke med. Som et eksempel, sendte jeg denne e-posten til tolken, når det gjaldt moren til Sarunas Gucaitis, mannen som ble drept i Follo:

«Kvinnen heter Vernute Sventnickiene. Hun var moren til Sarunas Gucaitis som ble drept (...) Det hadde vært spennende å få høre hvordan Sventinickiene har opplevd denne saken? (...) Sventnicikiene kan møte oss helt uforpliktende, og hvis hun ønsker det kan hun lese gjennom saken før den trykkes».

Dagbladet hadde kjøpt flybilletter til fotograf Tømm W. Christiansen og undertegnede søndag 17. juni, og bare tre dager før avreise hadde vi ingen konkrete avtaler. Vi hadde ikke lyktes i å komme i kontakt med én eneste av de hundre navnene på vår liste over ofre, pårørende eller kriminelle. Avdelingsleder mente uansett vi skulle dra. Dette var uansett et type prosjekt der feltarbeidet ville avgjøre om utfallet ble bra eller ikke.

Hvordan skulle vi klare å finne navnene? For en person som er vant til norske søkearkiver som «bizweb», «1881», «gulesider» osv... kan det være frustrerende å forsøke å finne en person i Litauen. De færreste innbyggerne har registret seg på det mest brukte søkearkivet «118.lt». Ingen av de aktuelle navnene dukket opp via litauiske søketjenester på nett.

Når man ikke finner navnene på søketjenestenes nettsider er det mulig å ringe til den litauiske telefonsjeneren «118». Som regel har personer reservert seg mot at telefonnumrene blir gitt bort, og operatøren må viderebringe en beskjed til personen. Deretter må personen selv bestemme om han/hun ønsker å ringe tilbake. Men de aller fleste var heller ikke mulig å finne på denne måten. Det så mørkt ut.

Vi måtte finne alternative metoder for å søke opp menneskene vi ville komme i kontakt med. Vi begynte å ringe folk som hadde samme etternavn som personen vi søkte. Etter å ha ringt åtte, ni personer med samme etternavn, fant vi ofte personer på denne måten. I tillegg viste deg seg ofte at personene med samme etternavn var i familie med den vi søkte, og kunne fortelle hvor vi kunne finne personen.

Flere av personene på vår liste sto i domspapirene oppført med en bostedsadresse i Litauen. Vi ringte tilfeldige personer som var bosatt i samme landsby eller gate. Det ble ofte blink. Landsbyene er ofte små, og folk kjenner som regel hverandre.

Som et eksempel på at metoden fungerte kan vi ta utgangspunkt i letingen etter Vernute Sventnickiene, moren til drapsofferet fra Follo, Sarunas Gucaitis. Hun var verken mulig å finne i de litauiske søkerarkivene eller via opplysningstjenesten per telefon.

Til slutt klarte vi gjennom et nettsøk å finne navnet hennes på en liste over ansatte ved en bedrift i Kaunas. Vi ringte til bedriften og fikk der videreformidlet en beskjed til henne om at vi ønsket kontakt. Etter en stund ringte hun tilbake, og vi møtte henne dagen etter i Kaunas.

Mange ønsket ikke å snakke med oss. Vi fikk tak i rundt regnet 20 litauiske kriminelle, som ikke ønsket å stå fram. Mange fryktet konsekvensene av å stå fram. De var redde for andre kriminelle, eller at det å stå fram ville kunne skade deres egen framtid. Takket være teamets språklige kompetanse fikk vi likevel ut noe bakgrunnsinformasjon som hjalp oss i det videre arbeidet.

Gjennom en norsk advokat fikk jeg kontaktinfo og navn på en litauisk advokat, Kestutis Stungy. Han representerer Donatas Majauskas, som er siktet i en drapssak i Norge. Stungy snakket ikke engelsk, og jeg fikk tolken til å avtale et møte med oss. Etter at Stungy viderebrakte vårt ønske godtok Majauskas å møte oss i hjembyen i Litauen.

Vi besøkte også fengsler under reportasjeturene i Litauen, blant annet Lukiskes-fengselet i sentrum av Vilnius og et ungdomsfengsel i Kaunas. Begge steder fikk vi lengre intervjuer med fengselsledelsen, men ingen av de litauiske kriminelle som hadde vært i Norge ønsket å møte oss.

1.6. Introduksjonsbrev

En annen metode jeg brukte var å sende lengre introduksjonsbrev pr e-post til bistandsadvokater, som de sendte videre til sine klienter. Det var viktig å legge premissene så åpent fram som mulig, og grundig redegjøre for vår hensikt med å søke kontakt. I utgangspunktet garanterte jeg alltid for kildens anonymitet hvis ikke kilden ønsket det annerledes. Det var også viktig å gi kilden mulighet til å kunne snakke åpent og uforpliktende, slik at jeg hadde mulighet til å forklare hvordan jeg jobbet, før kilden bestemte seg for om han/hun ville stille opp på et intervju.

1.7. Døråpnere til litauisk politi og hjelpeapparat

For å sikre oss informasjon og tilgang til fakta om kriminalitetsbildet i Litauen, trengte vi døråpnere til litauisk politi og justismyndigheter. Her fikk vi god hjelp av NGO-er som vi hadde etablert et tillitsforhold til under den første reportasjeturen. De samarbeidet med oss under forutsetning om anonymitet, siden de er under konstant press fra kriminelle miljøer. Denne assistansen bidro blant annet til at vi fikk følge det lokale politiet i Kaunas under en razzia mot prostitusjonsmiljøet i byen, og vi hadde flere møter og samtaler med avdelingen for organisert kriminalitet i Panevezys. Denne byen spiller en stor rolle når det gjelder kriminalitet i Norge, siden mange av de litauerne som begår kriminalitet i Norge nettopp kommer derfra.

Kontakten med Panevezys-politiet bidro til at vi fikk materiale og bilder til flere av reportasjene. Vi fikk blant annet tilgang til etterretning som viste hvordan den litauiske mafiaen opererte i Norge og Litauen.

Det ga også god uttelling at vi utarbeidet en oversikt over litauiske og norske frivillige hjelpeorganisasjoner. I løpet av prosjektet gjennomførte jeg mer enn tretti møter med hjelpeorganisasjoner, sosialarbeidere og personer som jobbet med menneskehandel og organisert kriminalitet. Blant annet deltok jeg på en konferanse i Finland med mer enn trehundre politifolk, sosialarbeidere og personer fra frivillige organisasjoner.

Når vi i ettertid oppsummerer arbeidet med serien, ser vi at bruken av «myke metoder» - språklig og kulturell innsikt/kompetanse i kombinasjon med modning/varsom framferd - ga forbløffende god journalistisk uttelling i møtet med redde mennesker som kunne ha mye å tape gjennom kontakt med media.

2. Kildekritikk og etiske utfordringer

I serien fokuserte vi på ofrene til tunge kriminelle miljøer som er grenseløse både i sin virksomhet og brutalitet. Muligheter for represalier mot ofrene, i kombinasjon med deres sårbarhet og store kulturelle forskjeller, ga oss mange og krevende etiske utfordringer. Derfor har vi valgt å gi våre erfaringer på dette området stor plass i denne rapporten.

Det er som journalist utfordrende å forholde seg til såpass sårbare grupper som det ofre for menneskehandel er. I Litauen står hjelpeapparatet mye svakere enn i Norge, og mange av menneskene vi møtte var i en svært fortvilet situasjon. Mange av ofrene levde også under konstante trusler, og var livredde for å bli funnet av sine tidligere overgripere i de kriminelle bandene.

I Vær Varsom-plakaten punkt 3.9 står det at man skal «*opptre hensynsfullt i den journalistiske arbeidsprosessen*». Videre står det at man skal vise «*særlig hensyn overfor personer som ikke kan ventes å være klar over virkningen av sine uttalelser. Misbruk ikke andres følelser, uvitenhet eller sviktende dømmekraft. Husk at mennesker i sjokk eller sorg er mer sårbare enn andre*».

Flere av ofrene vi møtte bodde uten innlagt vann, i hus som mer lignet skjul enn boliger, og var ofte i en akutt vanskelig økonomisk situasjon. Flere av ofrene hadde også svært vanskelig familiebakgrunn, med rus, overgrep og vold, og flere av dem har svekkede psykiske og fysiske evner.

I hvilken grad hadde ofrene mulighet til å forstå konsekvensene av å stå fram i en norsk riksbavis? Hvilke konsekvenser ville en eventuell publisering få for personene det gjaldt? Vi hadde ingen mulighet til å tilby beskyttelse til ofrene etter publisering. Alt dette var momenter som hele tiden måtte vurderes før publisering.

Vi møtte mange ofre, og mange av dem endte aldri opp i spaltene i Dagbladet. De var i en for sårbar situasjon, og konsekvensene ved en publisering var for uoversiktlig til at vi ville ta risikoen.

Mitt utgangspunkt var hele tiden at hensynet til offeret skulle veie tyngst. Det fikk jeg gjennomslag for i redaksjonsledelsen.

I et tilfelle som gjaldt menneskehandel til prostitusjonsmarkedet hadde personen selv så nedsatte psykiske evner, at moren måtte være med på diskusjonen om publiseringen. I dette tilfellet var det bare moren som var foresatt for kvinnen. Det endte med at vi publiserte historien i anonymisert form.

En annet sentral problemstilling i arbeidet med ofrene var anonymisering. I Vær Varsom-plakaten står det under punkt 3.1 at *«kilden for informasjon skal som hovedregel identifiseres, med mindre det kommer i konflikt med kildevernet eller hensynet til tredjeperson».*

De fleste av ofrene var ikke mulige å anonymisere for gjerningsmennene. I flere saker var vi avhengig av å kontakte de kriminelle for å forsøke å få tilsvar, noe som naturlig nok ville gjort offerets identitet kjent for bakmennene. Derfor klarerte vi all slik kontakt med ofrene før publisering. Motsatte de seg dette, droppet vi rett og slett saken.

I Vær Varsom-plakaten 4.14 står det at *«de som utsettes for sterke beskyldninger skal så vidt mulig ha adgang til samtidig imøtegåelse av faktiske opplysninger».* Selv om intervjuene ble gjort i Litauen, var det jo opplagt at vi skulle følge den norske pressestandard. Mange av ofrene var redde for represalier fra bakmenn og overgripere, og som vi senere dokumenterte i artikkelen *«Trafficking-ofre vender hjem fra Norge: * Trues * Plages * Bankes»*, var denne frykten vel begrunnet. I løpet av arbeidet erfarte vi at flere ofre for menneskehandel hadde blitt utsatt for trusler og vold når de vendte tilbake til hjemlandet.

Samtidig så flere av ofrene på Dagbladets artikler som en mulighet til å minne bakmenn og overgripere om at det fortsatt var personer som fulgte med. Med økt oppmerksomhet ville de kriminelle forstå at det også var en større risiko å begå nye kriminelle handlinger.

Et annet viktig og sentralt moment her er å forhindre at kildene ble utsatt for ekstra belastning gjennom publisering av artiklene. Det er fortsatt svært stigmatiserende i Litauen, og til dels i Norge, og å ha vært prostituert, eller å ha blitt misbrukt av kriminelle miljøer. Begge steder, spesielt i Litauen, blir flere av ofrene faktisk regnes som *«kriminelle»* – ikke som *«ofre»*. Dette er en velkjent problemstilling innenfor menneskehandelsfeltet, både når det gjelder tvangsarbeid, sextrafficking og mindreårige som blir misbrukt av kriminelle.

Flere av ofrene hadde små barn, og var akkurat i ferd med å etablere seg i et nytt miljø på hemmelig adresse. Det var viktig å gi dem en mulighet til å starte på nytt uten å ta med sin traumatiske fortid på lasset. Vi ønsket å gi dem mulighet til å starte med «blanke ark» uten at forhistorien deres skulle komme opp hver gang noen søkte opp navnet deres på nettet. Derfor valgte jeg å anonymisere mange av ofrene jeg intervjuet.

2.1. Etisk metode i en ny medievirkelighet

I tillegg til en bevisst etisk tilnærming, har vi benyttet metoden «*tykke beskrivelser*» i det etiske arbeidet.

Begrepet «*tykke beskrivelser*» er hentet fra samfunnsforskning og humaniora. Tanken og formålet er å belyse den aktuelle saken fra flest mulig perspektiver og vinkler, for slik i størst mulig grad å unngå reproduksjon av forestillinger som er tatt for gitt, og øke kunnskapen om det aktuelle fenomenet. I dette tilfellet gjaldt det å unngå å dekke spørsmålet om utenlandsk kriminalitet utelukkende fra den norske ordensmakten og lovgivende organers perspektiver. Selv om det var norske perspektiver og problemstillinger som var det sentrale, var det viktig å synliggjøre sakenes ulike dimensjoner. Et sentralt moment ved denne tilnærmingen er derfor også å være sensitiv og ydmyk overfor uforutsette momenter og retninger som kan dukke opp.

Før var det ofte slik at man kunne intervjuere personer i ett land for så publisere saken i et annet land, uten at saken fikk noen konsekvenser for den som ble intervjuet. Digitaliseringen har imidlertid endret journalistikkens vilkår og dekningsområde på en måte som krever nye etiske hensyn.

I dag er det stor kontakt over landegrensene og saker som man publiserer i Norge blir også lest i land som Litauen. Dette påvirket våre etiske avveininger. For eksempel må man være forberedt på at saker som publiseres i Norge, kan bli lest av personer i nærmiljøet til de som intervjues – også i Litauen. Dette var en problemstilling jeg tok opp med samtlige kilder, slik at de kan være klar over at sakene vi publiserte også kan bli kjent i Litauen.

Etter at Dagbladet publiserte de første artiklene opplevde flere av de åpne kildene våre et betydelig press, både fra politikere og medier. Artiklene vakte stor oppmerksomhet i Litauen, og Vakaro žinios, en av de største tabloidene, omtalte artiklene under følgende tittel «*Purvas*» (norsk oversettelse: “dritt” red.anm.) over hele forsida 19. juli.

Videre skrev de at norsk presse hadde skrevet at litauiske gjenger «*er den største trusselen mot det norske samfunnet*».

«*Merkelig. Litauere i Norge føler seg velkomne, respektert, elsket. De er lei av å bli stemplet som kriminelle*», skrev avisa videre. Dette startet en stor debatt i litauiske aviser og på litauisk tv.

Enkelte av våre åpne intervjuobjekter følte seg etter hvert så hetset at de ikke våget å medvirke i nye artikler. I stedet for en diskusjon om kriminaliteten vi avslørte, ble det i litauiske medier i større og større grad en diskusjon om vi forsøkte «å sverte den litauiske nasjonen». I den sammenhengen er det viktig å minne om at det bare er 21 år siden Litauen fikk sin selvstendighet, og i likhet med en rekke andre mindre land, som for eksempel Norge, er de ekstra vare på dårlig omtale i utlandet.

På tross av at vi flere ganger forsøkte å tydeliggjøre at vi snakket om litauiske «kriminelle», og at vi ikke ønsket å generalisere litauere, var det vanskelig å få dette budskapet fram i litauiske medier.

Samtidig er det mulig å forstå frustrasjonen. Litauere har stadig fått et dårligere rykte i Norge i kjølvannet av den økte kriminaliteten. Den store majoriteten litauere er lovlige og er like redde og oppgitt over litauiske kriminelle som nordmenn.

I slutten av august gjorde vi et intervju med den litauiske avisa «*Diena*», hvor vi forsøkte å forklare hva vi ønsket å oppnå med å skrive artiklene, og at vi på ingen måte ønsket å stigmatisere litauere i Norge. Men da saken ble trykt inneholdt den en rekke feilsiteringer, så i stedet for å oppklare en del av misforståelsene økte den bare raseriet mot Dagbladet.

Til tross for høy temperatur i debatten, har den ifølge våre kilder etter hvert ført mye godt med seg.

Debatten forsterket myndigheter og mediers fokus på skadene de litauiske kriminelle miljøene påfører personer og samfunn. Dagbladets åpne kilder våger derfor igjen å delta i den nasjonale debatten i Litauen.

For oss er det uansett aller viktigst at ingen av våre anonymiserte intervjuobjekter har rapportert om trusler eller trakassering etter at sakene ble publisert.

7. Spesielle erfaringer/Konsekvenser

Serien «*Mafiaens ofre*» fikk stor oppmerksomhet, både i Norge og i Litauen, og førte til en omfattende debatt både i norsk og litauisk media. En rekke av sakene ble sitert i begge land. For eksempel ble den første saken om litauisk mafia ifølge Retriever sitert mer enn 70 ganger i forskjellige norske medier.

Gransking

Justisdepartementet har iverksatt gransking i kjølvannet av Dagbladets avsløring av at barn holdes som slaver i norske hjem. Statssekretær i Justisdepartementet, Pål Lønseth (Ap), beskrev funnene som svært bekymringsfulle.

Varsler nye lover og tiltak

KrF, ved partileder Knut Arild Hareide, har tatt til ordet for en egen handlingsplan for bekjempelse av menneskehandel med barn i etterkant av Dagbladets avsløringer.

Nestleder i Stortingets justiskomiteé, Jan Bøhler (Ap) lanserte i etterkant av Dagbladets avsløringer en handlingsplan med åtte punkter for å bekjempe litauiske kriminelle i Norge. Også Høyres Nikolai Astrup har kommet med en rekke forslag etter artikkelserien. Høyre-politikeren mener politiet ikke er «rustet til å møte utfordringen fra de litauiske kriminelle».

Storingsrepresentant Åse Michaelsen, justispolitisk talskvinne for Fremskrittspartiet, har varslet at de ønsker en ny politikk i etterkant av Dagbladets avsløringer. Frp-politikeren tar blant annet til orde for at alle mindreårige asylsøkere bør plasseres på lukka asylmottak.

«Motbydelig og brutalt», sa SVs Akhtar Chaudhry etter Dagbladets artikler, og har tatt til ordet for å skjerpe straffene for sexkjøpskunder.

Også Redd Barna og Barneombudet har vært opprørt over Dagbladets avsløringer, og krever nå at norske myndigheter gjør mer for å beskytte barn mot kriminelle nettverk.

Politietater som jobber med organisert og utenlandsk kriminalitet ga uttrykk for at omfanget, bredden og dybden i artikkelserien synliggjorde en rekke innsikter og problemstillinger som tidligere ikke var kommet fram.

Tipsflom og åpnere debatt i Litauen

I Litauen har artiklene ført til at NGO-ene har fått inn flere tips i menneskehandelsaker, og politiet har fått mer oppmerksomhet og forståelse for sitt arbeid mot menneskehandel.

Sakene førte også til at omfanget av menneskehandel og utnytting av sårbare grupper ble mer kjent i Litauen. Dette har ført til økt offentlig fokus på landets mange ofre for organisert kriminalitet. For oss som har jobbet med serien er dette noe vi setter stor pris på.

Oslo. 14. januar 2013.

Gunnar Thorenfeldt